

21. marca. Še le po razgovoru milanskega nadškofa sv. Ambroža z aleksandrijskim škofom Teofilom se je začelo notno postopanje v določevanju velikonočnih praznikov in se je po celem krščanskem svetu uveljavil isti koledar, po katerem se ima obhajati velika noč v nedeljo po prvem pomladanskem čipu. Kateri pa so se še vkljub temu držali svoje trme in z judi obhajali svojo veliko noč 14. nizana, so veljali kot azkolniki (štirinajščaki ali kvartodecimani) in bili izobčeni iz družbe pravovernih kristjanov.

In od tistih dob? Naši pravoslavni bratje, ki so bili z nami združeni še do časov sv. Cirila in Metoda, se povečini ne zdaj držijo starega koledarja ter obhajajo svojo veliko noč približno deset dni za nami. Vroča želja nas vseh je pa, da se, kakor v drugih rečeh, tudi v tej zadevi z nami zedinijo, in so si tudi lozadevno najveljavnejši možje že veliko prizadevali posebno med svetovno vojno in še v tekočem letu.

Istotako so pa že tudi premnogi in v vseh stoletjih premostrivali misel, da bi se velika noč obhajala vsako leto na isto nedeljo in sicer ali v nedeljo po začetku pomladi ali pa prvo nedeljo v aprilu. Če bi se glede obhajanja tega

praznika doseglo zedinjenje s pravoslavnimi, bi imeli pri nas po vsej državi isti koledar in istočasne praznike; če pa bi ga obhajali vsako leto enoisto nedeljo, tedaj bi se tudi vedno isti dan v mesecu obhajal vnebohod, binkošti in Telovo ter bi ostalo število nedelj po binkošti in v predpustu vedno enako.

K sklepu tega velikonočnega razmotrivanja pripominjam, da najdeš v vsa kem večjem koledarju veliko noč preračunano za mnogo let naprej in ti jo po tem viru napovem za celih deset let naprej z vročo željo, da jih, ljubi čitatelj, vse prav zdrav in zadovoljen včakaš in preživiš. Velika noč bode: leta 1930 — 20. aprila; leta 1931 — 5. aprila; leta 1932 — 27. marca; leta 1933 — 16. aprila; leta 1934 — 1. aprila; leta 1935 — 21. aprila; leta 1936 — 12. aprila; leta 1937 — 28. marca; leta 1938 — 17. aprila; leta 1939 — 9. aprila in l. 1940 — 24. marca.

Če si pa, ljubi prijatelj, podjeten in radoveden, kako se vse to lahko tudi brez koledarja preračuni in najde in če treba tudi za sto let naprej ali nazaj, pa se prilično obrni na — upravo »Slovenskega Gospodarja« v Mariboru, ki bi ti potem enkrat celo reč razvzhlala v našem priljubljenem listu.

Haloške narodopisne črtice.

Dr. Fr. Kotnik.

Po Haložah sem nabral leta 1928 precej narodopisnega gradiva; nekaj zapiskov priobčujem v teh črticah.

VELIKONOČNI OBIČAJI.

Presmec. Na Vincekovo jutro pred solncem ureže vsak gospodar par trsov in jih dene »frišat«, da se prepriča, kako bo trta gnala. Če na Vincekovo strehe curlja, bo dosti vinske kapljice. Rože, ki jih od Vincekovega »frišanja«, povežejo v presmec. Navadno so presmeci mali, nekateri pa nosijo v cerkev k blagoslovu visoke presmece, ki jih okinčajo s trakovi iz papirja. Presmec je sestavljen iz matprike (maprike), drene, crense, borovice, brinja in jive. Nekateri nesejo borovico s korenino vred k blagoslovu ter blagoslovljejo posade v vinograd. Nekaj presmečevih vejic sežgo po hišah, »da hudi duh hcoj ne pride«. Mapriko izmaknejo iz presmeca ter jo po blagoslovu zataknejo v vinograd ali na njive.

Presmečev les rabijo za razne stvari. Ko gospodinja »začimbo« (záseko) dela, položi na dno posode križ iz presmeca, na vrh tri križe iz presmeca in pa tri oglje iz ognja, ki ga blagoslovi duhovnik na velikonočno soboto pred cerkvijo.

Ko preti nevihta, zmečejo burklje na križ pred hišo, v peči pa sežgo malo blagoslovljenega lesa iz presmeca. (Sv. Barbara v Haložah.) Ko fant prinese presmec iz cerkve domov, ga vrže na streho. Če tega ne bi storil, bi strela udarila. (Sv. Marjeta na Drav. polju, Sv. Barbara.)

Vüzem ali Velika noč se tudi v Haložah slovesno praznuje. Idi pred veliko nočjo iz Ptuja proti Spuhlji! Ob haloški cesti se vrstijo Zabovci, Markovci,

Nagošenci, Stojnci, Bukovci, ob ormoški pa Borovci, Prvenci, Streaci. Tipi obcestnih vasi, kjer se skrivajo še starinske hišice. Vüzem je velik praznik. Zato pa se je treba nanj lepo pripraviti. Hiše in hišice čedno pobelijo, deklina pa jih poslikajo od znotraj in od zunaj. Za to delo rabijo »kolomere« (patrone), ki jih same izdelujejo. Nekateri jih prodajajo tudi na ptujskem trgu. Tudi na Slovaškem opravljajo to delo ženske. Znale so lepo poslikane slovaške kmečke hiše, a tudi naše ne zaostajajo. Motivni slikarji so različni: stilizirane vrtnice, klasje, nageljčki, druge poljske rože, najdemo pa tudi moderne vzorce, stilizirane lilije. Barve so jako pestre. Nekaj motivov je preslikal učitelj g. A. Smodič za ptujski muzej. Zunaj je poslikan navadno samo spodnji rob stene, ki ima spodaj ob tleh bordure v raznih barvah, navadno so črne. Za prihod vüzma je vsa hišica svatovsko pripravljena, koliko poezije in lepote je v taki čedni kmečki hišici!

Tudi v Haložah vse hiše osnažijo in operejo. Toda navade, da bi deklina slikale pred veliko nočjo hiše, tam nisem zasledil. Od blagoslovljenega ognja si vzamejo moški ogljene za začimbo seboj (glej zgoraj!), da v njo vloženega mesa ne popadejo črvi.

Na velikonočno soboto že ob 9. uri dopoldne začno streljati z možnarji in pištolami. Duhovnik hodi v vsako občino blagoslavlja velikonočno jagnje h križem in kapelicam. Obdarujejo ga s pisankami in klobasami ter dajo od vsake košare po 1 Din. Po blagoslovu ženske v tek, kajti katera prej pride do mov, se omoži. Košare pokrivajo z namiznimi prti, pisanimi rutami in pečami.

Zvečer pa zagorijo po Haložah in na Dravskem polju »vüzemance«, »vüzénice« (kresovi). Eni jih kurijo zvečer, drugi zjutraj. Kupe suhljadi razvrstijo v obliko križa, monštrance ali pa po vrsti. Pri vüzénicah pojejo, streljajo, igrajo ter skačejo preko ognja. Za »žegen« spečejo ženske »bidrih« (šartelj), potice nadevane z rožiči in orehi, povitice iz zvitega testa in nadevane s cimetom, posušeni grozdjem ter orehi. Na veliko noč gredo gospodarji takoj od cerkve ter pokladajo živini. Vsak vol, konj, krava, vsako živinče in pes dobi kos blagoslovljenega kruha. Samo mačka ga ni vredna.

Narodna noša se v Haložah ni več ohranila. »Le fantje pridejo na veliko noč k večernicam še v slovenski ali hrvaški narodni noši«, pravi moj izvestitelj. Hrvaška narodna noša je pač tudi haloška, saj so tudi po Haložah nosili brgeše.

Pisanke barvajo sedaj vse rdeče. Nekateri navežejo na jajca deteljico. Prej so jih z oljem popisali, napis je bil navadno: Veselo alelujo! Botri delijo otrokom pisanke (jajca), drugače jih v Haložah o vüzmu ne obdarujejo. O veliki noči morajo otroci botrom roke poljubljati. Seveda ciganijo tudi v Haložah fantje dekleta za pisanke.

KOP.

Veliko znoja prelije Haložan v vinogradu. A trdo delo je združeno tudi s poezijo. Saj je že naš pesnik Oton Zupančič nekeje na to opozoril. Če najde kopač pri prvi kopi mravljo, bo vse leto žalosten, če kačo, ima sovražnika, če kuščarja, jezo. Tudi rdeče mravlje pomenijo jezo. Ko kopači do vrha skopljejo, se kotajo v grabo. »Oštrač« je pa mož, ki kolje špiči. Ta mora ob kopi do biti cvrtje. Ko gre Haložan prosit delavcev, pravi:

»Dva kopat, eden ostrit, dva, tri, štirje pa razurit.«

»Razuriti« je zaničljiv izraz za rezanje trsja. — Ko si zvečer ob delopustu počinejo, zapojejo angeljsko češčenje. Nato si motike »stružijo« in s tem ves trud pustijo na zemlji v vinogradu. Za kopače skuhamo ječmenovo kašo, v kateri so skuhanе svinjske noge.

SV. JURIJ.

Sv. Jurij je pomladanski junak. — Pred solncem utrga gospodar divji šipek in ga naveže na križe na oknih. Popoldne navežejo Jüreka (kakega fantka) z bukovim listjem, za pas ima vrbovo skorjo. Gonijo ga od hiše do hiše. Pri tem običaju piska kak fant na pastirsko žvegljo. Če še ni ozelenelo, mu navežejo namesto bukovega lista bršljana. »To je znak veselja nad pomladjo«, pravi moj poročevalec. Po hišah dobijo piti, južino, jajca ali denar. Jüreka in godce pogostijo. Navadno imajo godci »šestke« (žveglje z 6 luknjicami). Te žveglje doma izdelujejo. — V jeseni 1928 sem zagledal na travniku pri Podlehniku odraslega pastirja, ki je piskal na žvegljo. Stopim k njemu ter ga opazujem. Piskal je razne melodije — med njimi tudi moder-

ne. Čudoma sem opazil, da je slepec. »Pa zakaj piskate?« — »Ne vidim nič. To je moje edino veselje na svetu.« — Znana je haloška:

»Sv. Jūri
v grabi kūrī,
konja peče
v r . . si meče.«

Pri Sv. Marjeti na Dravskem polju pa pojejo (govorijo) pastirji:

»Pridi, pridi, sveti Jūri,
gor na bregi nan zakūrī,
skoro bomo krave pasli,
nemamo kaj v jasli djati.«

Jurjevanje je pri nas Slovencih še močno razširjeno — seveda ne mislim jurjevanja na ljubljanskem gradu, kar je moderen ljubljanski običaj. Najbolj znan je menda belokranjski zeleni Jurij, ki so ga vodili že po Dunaju in drugod. Saj ga je tudi pesnik Oton Zupančič ovekovečil v svoji pesmi. Pisal pa je o njem Ivan Šašel v Bisernicah I. str. 188 sl.:

Prošel je prošel, pisani vuzem,
Došel je došel, zeleni Juraj
Na zelenem konju
Po zelenem polju« itd.

Sliko zelenega Jurija je objavil Šašel v II. zvezku Bisernic na koncu knji

ge. Pa tudi naš dr. Josip Pajek obširno poroča o našem zelenem Jurju v Črticah iz duševnega žitka štajerskih Slovencev na str. 63—65. Še bolj pa je razširjeno sprejemanje zelenega Jurja pri Hrvatih in Srbih.

Pred nekaj leti sem čital v časopisih, da je učiteljstvo na Laškem uvedlo med mladino zopet staro jurjevanje, o katerem že poroča Orožen v knjigi: »Das Bistum und die Diözese Lavant IV. 2. Dekanat Tüffer« str. 230. Tam kjer je ta običaj že izginil, se da med mladino gotovo zopet uvesti.

V »Slovenskih običajih« je M. Majar-Ziljski (Slov. Bčela 1851 str. 106—107) lepo opisal, kakor se praznuje »Šentjurje« na Koroškem. Saj je znana šentjurjevska koroška:

»Sveti Šentjuri
potrka na duri,
ma eno hvačo zeleno
eno rudečo.
Je šele pršu v deževu,
je ga že vse vesevo,
tičice v grmovji,
kukovca v bukovji.
Rumene rožice lepu cvetó,
se sveta Šentjurna veseló.«

Sv. Jurij je pri vseh Jugoslovanih in tudi drugod pomladanski junak.

Januš Golec:

Velikonočni koš.

Kedo nosi v Sloveniji na veliko soboto k blagoslovu velikonočno jagnje? Praznično oblečena — mlada dekleta. Radi upanja polne mladosti je povsod navada, da se razletijo po blagoslovitvi deklič s kolikor mogočo naglico vsaka na svoj dom. Prva v fari na veliko soboto od blagoslova doma — prva tisto leto nevesta, tega pregovora se oklepa naš dekliški naraščaj že iz davnih časov.

Pustišekova posest v kotlini ob velikem potoku je uživala sloves bogastva ter ugleda daleč na okrog. Pri razsežnem gruntu, gozdovih in dveh vinogradih še mlin na štiri tečaje in ni šment, da bi ne bilo vsega v obilici pri hiši!

Od Pustiškovih sta nesli na veliko soboto k blagoslovu v župno cerkev dva dekli do vrha polni korbi. Velikonočno jagnje so jedli pri tej imenitni hiši celi teden po praznikih in sicer vsi od najmanjšega pastirja do hišnega gospodarja pri skupni mizi.

Pustiškov »žegen« je hitel na z novimi rutami pokritih glavah v cerkev v lepo okinčanih košarah, ki sta bili z vrhoma polni ter pokriti s snežno belima prtoma.

Po komaj končanem blagoslovu je bila vsako leto tekma z žegnomo, ki je presedala gospodarju Pustišku. Vsako leto pred velikonočnimi prazniki se je postavil pred vprašanje: Zakaj mora ravno mladostna ženska z žegnomo in zakaj je v navadi korba ali košara in ne koš?

Prastara navada je, da nosijo dekleta jagnje k blagoslovu. Za slovesne prilike je korbica in ne koš! Vsega tega se je zavedal stari Pustišek, a kljub temu je prelomil s staro slovensko dedščino.

Samski mlinar Franc je služil že nad 30 let pri hiši. Za gospodarjem, babico in gospodinjo je bil pri Pustiškovih — najbolj vplivna in mogočna osebnost. Je bil sicer že bolj jesenski po letih, pa krepko ravne postave ter čedno oblečen ob prazničnih dnevih. Dekleta so obežala oči nanj, ker je bil prikupljive zunanosti in petičen. Franc je bil sicer skoro vsak pustni čas ženin, po pepelnični sredi — fant!

Še v trdi zimi sta sklenila gospodar in mlinar pogodbo, da bo nosil Franc za nagrado nove velikonočne obleke žegen v cerkev v košu. Ženske si niti razložiti niso znale dejstva: mlinar plete v zimskih večerih koš iz popolnoma belega šibja v vseh mogočih vijugah ter vencih. Ko je bil lepo spleteni koš gotov, je nekam zginil in vsa tozadevna povpraševanja radovednic so bila zaman.

Na veliko soboto zjutraj je postavil stari Pištint iz jarka koš v vežo pri Pustiškovih. Vse je gledalo mlinarjevo pletenje, ki je bilo okrašeno z zlatim, rdečim, modrim in zelenim papirjem. Od zadaj je bilo pritrjeno na šibje zlato jagnje in pod tem napis: Alleluja!

Pištint je izsekaval iz raznobarvnega papirja peče za božične jaslice in se mu je tudi mojstrsko posrečila okrasitev velikonočnega koša.

Ko je bil zagonetni koš doma, je povdaril gospodar ženi in deklam namen te za veliko soboto izredne posode. Pustišku se ni upal na glas ugovarjati nikdo. Da so pa prekuhavale babnice srd na koš po tihem, to ni brigalo ter bolelo ne gospodarja in ne njegovega žegnanskega izvoljenca Franca.

Mati je naložila koš v jedilni shrambi že koj velikosobotno popoldne z me-

som, jajci, hrenom, kruhom ter poticami prav zvrhoma. Težko naloženega je lepo prekrila.

Pred pričetkom večernic je prišel novooblečeni Franc po pripravljeni žegen Saperlot, se je trudil, predno je oprtal koš brez pomoči. Ko je prestopil hišni prag, so zagrmeli topiči z griča na gospodarjevo povelje.

Cela fara se je zazijala v prikazen moški nese žegen v — košu. Ženske so se smejale novotariji, moški so napravili Francu špalir, ko je korecal s težkim košem izpred cerkve pred glavni oltar. Odložil je koš, si obrisal pot in menil sam pri sebi: Presneto težko senosil. V košu mora biti več nego za dve korbi. Letos bomo jedli žegen! Je že tako volja gospodarjeva in nova obleka tudi ni pes!

Po večernicah je bil blagoslov. Ko je stopal gospod župnik na leco, da bi blagoslovil od tamkaj velikonočno jagnje, so začele odkrivati žegnarce korbe, da se blagoslov bolj prime in dalje drži. Od vseh občudovani Franc je odgrnil celo površje koša, da bi odnesel največ blagoslova, kakor ga pač rabi imovita Pustišekova hiša. Komaj je bil končan obred blagoslovitve, ženske pri cerkvenih vratih ven iz cerkve in proti domu z vso naglico. Franc je postavil težki koš s tlaka na cerkveni stol, da ga lažje naložil na rame. Počasi je stopal po cerkvi v zavesti, da so uprte vanj oči vseh. Pred cerkvijo so gruntarji glasno hvalili mlinarja, ki je pogruntal z lepo okrašenim košem nekaj čisto novega in umestnega za resnosnost ter slovesnost velike sobote.

Pri pogledu na Pustiškov koš je — sklenil marsikateri gospodar, da bodo za prihodnje velikonočne praznike zavrgel korbo in se oprijel koša. Z bogznaj od kedaj podedovano navado žegnanskih košar je bilo pri za res posestnikov pri kraju.

Cela procesija ljudi je spremljala Franca na slovesnem povratku. Radovedna deca je silila h košu, ker so jo vabili pisani papirnati okraski in posebno še tako ljubka — zlata ovčka.

Mlinar je bil ves poten pod koševo težo. Kaj potne srage pri tolikem spremstvu, ki mu je pelo na glas in odkrit: Hozana!

Med večernicami je nekoliko porosil rahel dež pot, da je bila slinasta in je spodrkavalo. Franc je sopihal previdno, da bi ne oštrafotal s kakim prenaplenim korakom tako hitro našete slave. Polzke brvi preko potoka se je bal, pa jo je zmagal srečno in odmeril korake bolj korajžno.

Kmalu za brvjo so se poslovili od danes tolikanj zmagovito srečnega Franca Brezovljani, ki so krenili na levo. Mlinar je zavil med častitkami na desno navkreber z domačimi. Še na hribček in od tamkaj do doma.

Na sredini od dežja slinastega klančka je zaklical Francu v slovo stari Drtar: »Dobro si jo iztuhtal s košem. Babe se jezijo, mi moški smo za koš in za moškega žegnarja!«

Gromeča pohvala iz ust čislanskega kmetskega modrijaša je zarajala Fran-